

Фінансова грамотність

ПРОГРАМА спецкурсу із фінансової грамотності

для підвищення кваліфікації
педагогів початкової школи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

у початковій школі

**Навчальна програма
спецкурсу
для слухачів курсів підвищення кваліфікації**

Київ
ДВНЗ «Університет банківської справи»
2016

УДК 336:37(075.9)

ББК 65.261:74

Ф59

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ (USAID/FINREP-II)

*Рекомендовано вченою радою
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)
(протокол № 12 від 30 червня 2015 року)*

Авторський колектив:

З. В. Філончук, О. Б. Рябова, О. В. Часнікова,
В. В. Рисін, А. І. Довгань, М. І. Хмелярчук

Рецензенти:

Б. І. Пишук – доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Львівського навчально-наукового інституту
Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»;
Н. В. Слюсаренко – доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
Херсонського державного університету;
Л. А. Гончаренко – кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри теорії і методики викладання соціально-економічних дисциплін
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»;
Т. П. Вербицька – кандидат економічних наук,
директор з продажів Львівського регіону Апарату Правління ПАТ «Банк Юнісон»

Експерти:

В. І. Кириленко – доктор економічних наук, професор,
професор кафедри політичної економіки факультетів управління
і управління персоналом та маркетингу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;
Н. І. Забуга – завідувач сектору науково-методичного забезпечення
природничо-математичної та технологічної освіти
Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, методист вищої категорії

Ф59 Фінансова грамотність у початковій школі : навч. програма спецкурсу для слухачів курсів підвищення кваліфікації / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. – 43 с.

УДК 336:37(075.9)

ББК 65.261:74

© Авторський колектив, 2016

© ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Навчальний план	7
Тематичний план	8
Навчально-тематичний план	12
Зміст програми спецкурсу	14

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У сучасних умовах фінансова грамотність населення є одним із чинників, що визначають якість життя громадян та економічну стабільність у країні. Фінансова грамотність передбачає володіння економічними і, передусім, фінансовими поняттями і категоріями, що дозволяє людині самостійно аналізувати й оцінювати основні тенденції економічного життя держави і відповідно до обставин визначати моделі своєї власної фінансової поведінки та фінансової безпеки.

Навчальну програму спецкурсу «Фінансова грамотність» у початковій школі для слухачів курсів підвищення кваліфікації в системі післядипломної педагогічної освіти розроблено відповідно до державної програми «Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки», наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 19 липня 2012 року № 828 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітніх навчальних закладів і вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації України на 2012–2019 роки» та інших документів, у яких визначаються основні напрями впровадження фінансової освіти в навчальні заклади України.

Метою спецкурсу є підготовка вчителів до впровадження курсу за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі та створення системи фінансової освіти і виховання в навчальному закладі.

Спецкурс «Фінансова грамотність» у початковій школі спрямований на виконання таких **основних завдань**:

- надання знань з основ економічної теорії вчителям початкової школи і набуття ними економічних компетенцій у сфері фінансових послуг;
- формування економічної культури вчителів та мотивації до подальшої економічної самоосвіти;

- формування вмінь конструювання системи фінансової освіти і виховання в навчальному закладі через упровадження курсу за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі;
- удосконалення вмінь самоосвітньої діяльності, що забезпечить розвиток професійної компетентності у сфері фінансової освіти і виховання учнів.

У результаті вивчення курсу вчитель **повинен знати:**

- концептуальні основи економічної теорії, її роль у житті суспільства та окремої людини;
- етапи становлення шкільної економічної та фінансової освіти в Україні;
- нормативні документи, що визначають державну політику в галузі фінансової освіти;
- теоретико-методологічні засади впровадження фінансової грамотності в початковій школі;
- форми і методи організації навчальної діяльності молодших школярів, які сприятимуть їхній подальшій економічній соціалізації.

У результаті вивчення курсу вчитель **повинен уміти:**

- реалізовувати теоретичні економічні знання у практичній діяльності;
- визначати умови становлення системи фінансової освіти і виховання в навчальному закладі;
- володіти методикою впровадження курсу «Фінансова грамотність» у початковій школі;
- створювати методичні розробки і сценарії заходів (проектів) із фінансової освіти і виховання;
- проектувати власну фінансову безпеку.

Навчальна програма спецкурсу «Фінансова грамотність» у початковій школі для слухачів курсів підвищення кваліфікації пропонується за двома варіантами: А – 36 годин; Б – 72 години (з них 22 становлять лекції, 26 – практичні заняття, 24 – самостійна робота).

Програма включає такі навчальні модулі: модуль I «Економічна теорія як концептуальна основа фінансової культури», модуль II «Фінансова освіта населення як чинник економічної стабільності»; модуль III «Теоретико-методологічні засади формування фінансової грамотності», модуль IV «Методика викладання курсу за вибором "Фінансова грамотність" у початковій школі», модуль V – діагностико-аналітичний.

Реалізація завдань програми спецкурсу здійснюється через очну форму навчання [3-денний (36 год.) або 6-денний (72 год.) науково-методичний семінар із залученням фахівців Національного банку України]. Навчальний матеріал надається під час проведення лекцій різних типів, виконання практичних робіт у групах, участі у проведенні семінарських занять, круглих столів, тестуванні та інших формах роботи.

Навчальна стратегія курсу може реалізовуватися також дистанційною (або очно-дистанційною) формою навчання через проведення Інтернет-консультацій та виконання індивідуальних практичних завдань; самостійне вивчення слухачами навчального матеріалу, рекомендованого викладачами спецкурсу.

Завдання для самостійної роботи орієнтовані на збір та опрацювання матеріалів про розвиток системи фінансової освіти; створення власних розробок конспектів уроків з курсу «Фінансова грамотність»; розробку презентацій власних проектів; розв'язування тестових завдань тощо. Усі ці матеріали об'єднуються в методичний poradnik учителя «Фінансова грамотність» у початковій школі.

Для презентації конспектів уроків рекомендуємо використати панорамний урок – своєрідний панорамний огляд системи уроків курсів, у якому беруть участь кілька педагогів, які взаємно доповнюють один одного, визначають найбільш ефективні методи і прийоми роботи з учнями.

Програма спецкурсу містить пояснювальну записку, навчальний план, тематичне планування, навчально-тематичний план, завдання для самостійної роботи слухачів, питання для самоконтролю, перелік

індивідуальних творчих завдань (проектів) і список рекомендованої літератури.

Обов'язковою умовою спецкурсу є проведення вхідного і вихідного діагностування за допомогою тестів, розміщених на електронному ресурсі Проекту USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP).

У програмі наведено розподіл годин за варіантом Б – 72 години.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Зміст	Розподіл годин			
	лекції	практичні (семінари)	самостійна робота	усього
1. Модуль I. Економічна теорія як концептуальна основа фінансової культури	4	4		8
2. Модуль II. Фінансова освіта населення як чинник економічної стабільності	6	2		8
3. Модуль III. Теоретико-методологічні засади формування фінансової грамотності	6	2		8
4. Модуль IV. Методика викладання курсу за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі	6	8		14
5. Модуль V. Діагностико-аналітичний модуль		10		10
6. Самостійна робота			24	24
Усього	22	26	24	72

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Зміст	Годин
1.	Модуль I. Економічна теорія як концептуальна основа фінансової культури	8
	<i>1.1. Вступ до економічної теорії.</i> Предмет і методологія економічної теорії. Функції економічної теорії: світоглядна, теоретико-пізнавальна, методологічна, практична. Економічна теорія та економічна політика. Місце економічних знань у житті людини. Потреби та економічні інтереси. Ієрархія потреб. Виробничі ресурси. Проблема вибору. Крива виробничих можливостей. Доцільність економічного вибору. Економічні системи. Типи економічних систем. Головні питання економіки та їх вирішення в різних економічних системах. Економічна система України. Економічний кругообіг.	4
	<i>1.2. Специфіка ринку капіталів і ринку грошей.</i> Капітал як фактор виробництва. Ринок капіталу як кредитного ресурсу. Кредитні відносини. Відсоток. Ринок грошей. Види попиту на гроші. Відсоткова ставка: номінальна і реальна. Фінансові установи. Банки. Історія розвитку банківської системи. Банківська система України: особливості функціонування. Центральний банк і його функції.	4
2.	Модуль II. Фінансова освіта населення як чинник економічної стабільності	8
	<i>2.1. Макроекономічна нестабільність і державне регулювання.</i> Циклічність розвитку економічних процесів. Цикли ділової активності, їхні види. Фінансова теорія економічних циклів. Фінансові причини найглибших економічних криз XX і XXI століть. Макроекономічна політика. Форми, методи та інструменти фінансового регулювання економіки. Грошово-кредитна політика держави.	4
	<i>2.2. Фінансова грамотність як складова фінансової культури.</i> Фінансова грамотність: термінологічний словник. Сучасний рівень фінансової грамотності населення України. Аналіз соціологічних досліджень щодо рівня фінансової грамотності населення в Україні: портрет споживача фінансових послуг.	

Продовження тематичного плану

№	Зміст	Годин
	Фінансова поведінка населення в інших країнах світу: результати опитування. Світовий досвід підвищення фінансової обізнаності населення.	2
	2.3. «Фінансова грамотність» у системі шкільної економічної освіти. Сучасний стан і проблеми шкільної економічної освіти. Роль курсів за вибором економічного профілю у формуванні фінансової грамотності молодших школярів. Курс за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі: змістовий і методичний огляд; стан і перспективи впровадження.	2
3.	Модуль III. Теоретико-методологічні засади формування фінансової грамотності	8
	3.1. Теоретико-методологічні засади економічної підготовки вчителя. Економічні ролі людини. Рольова інтерпретація особистості як інструмент формування її економічних якостей. Економічна соціалізація. Економічна свідомість: рівні, параметри характеристики. Економічний світогляд. Економічна наука як концептуальна основа економічної свідомості.	4
	3.2. Психолого-педагогічні засади впровадження фінансової грамотності. Психологічні аспекти фінансової освіти молодших школярів. Педагогічні основи фінансової грамотності та виховання. Роль сім'ї у фінансовому вихованні учнів початкової школи.	4
4.	Модуль IV. Методика викладання курсу за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі	14
	4.1. Фундаментальні економічні категорії у курсі за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі. Практична робота 1. Установлення наступності у вивченні фундаментальних економічних категорій у курсі за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі. Практична робота 2. Від теми «Гроші, звідки вони беруться» (курс «Фінансова абетка», 2 клас) до теми «Гроші як об'єднувальна ланка господарської діяльності» (курс «Фінансова арифметика», 3 клас): методика вивчення економічної категорії «гроші» у початковій школі.	4

Продовження тематичного плану

№	Зміст	Годин
	4.2. Змістова складова «Я – громадянин» курсу «Фінансова абетка» (2 клас) та «Я в державі» курсу «Фінансова поведінка» (4 клас). Фінансові установи. Правила спілкування та поведінки у фінансових установах. Податки та податкова освіченість. Практична робота 3. Методика розв’язування фінансових задач у курсі «Фінансова арифметика» (3 клас).	4
	4.3. Споживач як основний суб’єкт сучасної економіки. Методика вивчення тем змістової лінії «Я – споживач» у початковій школі. Практична робота 5. Визначаємо чинники, що впливають на поведінку споживача фінансових послуг.	4
	4.4. Змістова складова «Господарська діяльність людини» у курсах предмета «Фінансова грамотність» у початковій школі. Успішні люди України.	4
5.	Модуль V. Діагностико-аналітичний модуль.	10
	5.1. Вхідне діагностування.	2
	5.2. Захист творчих робіт.	4
	5.3. Контрольне тестування.	2
	5.4. Вихідне діагностування.	2
6.	Самостійна робота	24
	6.1. Основні права і обов’язки споживача в Законі України «Про захист прав споживачів» (аналіз періодичних видань щодо дотримання Закону України «Про захист прав споживачів»). Готуємо панорамний урок. Розробка конспекту уроку з теми «Споживач – ”король” ринку» (курс «Фінансова абетка», 2 клас).	2
	6.2. Фінансова грамотність: складаємо термінологічний словник. Готуємо панорамний урок. Група № 1. Розробка конспекту уроку з теми «Що таке фінансова поведінка людини» (курс «Фінансова поведінка», 4 клас). Група № 2. Розробка конспекту уроку з теми «Фінансова поведінка у світі літературних героїв» (курс «Фінансова поведінка», 4 клас).	2

Закінчення тематичного плану

№	Зміст	Годин
	6.3. Фінансова абетка. Сторінка «Меценатство і благодійність». Практична робота 4. Економічні роздуми на тему «Що таке багатство», «Як стати успішною людиною», «Фінансова грамотність – основа добробуту сім'ї». Методичний поради́ник учителя курсу «Фінансова грамотність» (початкова школа). Методика проведення уроків з теми «Я і мої перемоги» курсу «Фінансова абетка» (2 клас).	6
	6.4. Фінансова абетка. Сторінка «Економія і збереження як форми заощаджень». Сторінка «Доходи і витрати в господарстві». Методичний поради́ник учителя курсу «Фінансова грамотність» (початкова школа). Методика проведення уроків з теми «Розподіл і доходи в господарстві» курсу «Фінансова арифметика» (3 клас).	4
	6.5. Методичний поради́ник учителя курсу «Фінансова грамотність» (початкова школа). Готуємо панорамний урок у початковій школі. Методика проведення уроків з курсу «Фінансова абетка» (2 клас). Методика проведення уроків з курсу «Фінансова арифметика» (3 клас). Методика проведення уроків з курсу «Фінансова поведінка» (4 клас). Розробка конспектів уроків (у малих групах або індивідуально).	6
	6.6. Підготовка залікової творчої роботи.	4

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ пор.	Змістові модулі та теми	Розподіл годин				
		лекції	семі- нари	практ. заняття	само- стійна робота	усього
I.	Модуль I. Економічна теорія як концептуальна основа фінансової культури	4		4		8
1.1.	Вступ до економічної теорії	4				4
1.2.	Специфіка ринку капіталів і ринку грошей	4				4
II.	Модуль II. Фінансова освіта населення як чинник економічної стабільності	6		2		8
2.1.	Макроекономічна нестабільність і державне регулювання	2				2
2.2.	Фінансова грамотність як складова фінансової культури	2				2
2.3.	«Фінансова грамотність» у системі шкільної економічної освіти	2		2		4
III.	Модуль III. Теоретико-методологічні засади формування фінансової грамотності	6		2		8
3.1.	Теоретико-методологічні засади економічної підготовки вчителя	2		2		4
3.2.	Психолого-педагогічні засади впровадження фінансової грамотності	4				4
IV.	Модуль IV. Методика викладання курсу за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі	6		8		14
4.1.	Фундаментальні економічні категорії у курсі за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі. <i>Практична робота 1.</i> Установлення наступності у вивченні фундаментальних економічних категорій у курсі за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі	2		2		4

Закінчення навчально-тематичного плану

№ пор.	Змістові модулі та теми	Розподіл годин				
		лекції	семі- нари	практ. заняття	само- стійна робота	усього
	Практична робота 2. Від теми «Гроші, звідки вони беруться» (курс «Фінансова абетка», 2 клас) до теми «Гроші як об'єднувальна ланка господарської діяльності» (курс «Фінансова арифметика», 3 клас): методика вивчення економічної категорії «гроші» у початковій школі					
4.2.	Змістова складова «Я – громадянин» курсу «Фінансова абетка» (2 клас) і «Я в державі» курсу «Фінансова поведінка» (4 клас). Практична робота 3. Методика розв'язування фінансових задач у курсі «Фінансова арифметика» (3 клас)	2		2		4
4.3.	Споживач як основний суб'єкт сучасної економіки. Методика вивчення тем змістової лінії «Я – споживач» у початковій школі. Практична робота 5. Визначаємо чинники, що впливають на поведінку споживача фінансових послуг	2		2		4
4.4.	Змістова складова «Господарська діяльність людини» у курсі за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі. Успішні люди України			2		2
V.	Модуль V. Діагностико-аналітичний модуль		4	6		10
5.1.	Вхідне діагностування			2		2
5.2.	Захист творчих робіт		4			4
5.3.	Контрольне тестування			2		2
5.4.	Вихідне діагностування			2		2
VI.	Самостійна робота				24	24
Усього		22	4	22	24	72

ЗМІСТ ПРОГРАМИ СПЕЦКУРСУ

Модуль I

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Кількість годин – 8.

Мета модуля: надання економічних знань як важливої складової економічної культури вчителя.

Завдання модуля:

- надання знань з основ економічної теорії, визначення її ролі в житті суспільства та окремої людини;
- з'ясування значення економічної теорії в розробленні шляхів формування соціально орієнтованої економічної системи;
- проектування системи особистісних економічних цінностей.

Зміст занять

1.1. Лекція (4 години). Вступ до економічної теорії.

Предмет і методологія економічної теорії. Функції економічної теорії: світоглядна, теоретико-пізнавальна, методологічна, практична. Економічна теорія та економічна політика. Економічні закони та економічні категорії.

Потреби та економічні інтереси. Ієрархія потреб. Виробничі ресурси. Проблема вибору. Крива виробничих можливостей. Доцільність економічного вибору.

Економічні системи. Типи економічних систем. Головні питання економіки та їх вирішення в різних економічних системах. Економічна система України.

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти термінологічний словник з теми «Вступ до економічної теорії» на підставі запропонованого кола питань.
2. Здійснити аналіз періодичних видань з теми «Основні права і обов'язки споживача в Законі України «Про захист прав споживачів».
3. Розробити конспект уроку з теми «Споживач – ”король” ринку» (курс «Фінансова абетка», 2 клас).

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає предмет економічної теорії?
2. Назвати функції економічної теорії. Розкрити її місце в сучасному житті.
3. Дати визначення поняттям «економічна категорія» та «економічний закон». Навести приклади.
4. Розкрити ієрархію потреб за А. Маслоу.
5. Розкрити сутність економічних систем різних типів.
6. Назвати головні питання економіки і представити шляхи їх вирішення в різних економічних системах.

Теми випускних робіт і рефератів

1. Економічна теорія як концептуальна основа фінансової культури.
2. Розвиток ідей В. О. Сухомлинського з формування культури потреб особистості в педагогічній теорії та практиці.

1.2. Лекція (4 години). Специфіка ринку капіталів і ринку грошей.

Капітал як фактор виробництва. Ринок капіталу як кредитного ресурсу. Кредитні відносини. Відсоток.

Ринок грошей. Види попиту на гроші. Відсоткова ставка: номінальна і реальна. Фінансові установи.

Банки. Історія розвитку банківської системи. Банківська система України: особливості функціонування. Центральний банк і його функції.

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти конспект теми у формі переліку питань, відповіді на які висвітлюватимуть її зміст (кількість питань – не менше ніж 10).
2. Визначити перелік тем для економічних есе зазначеної тематики.

Питання для самоконтролю

1. Назвати особливості ринку капіталів.
2. Пояснити, як формується процент на капітал.
3. Пояснити, чим відрізняється номінальна відсоткова ставка від реальної.
4. Назвати основні функції центрального банку.
5. Визначити особливості функціонування банківської системи України.

Теми випускних робіт і рефератів

1. Методика вивчення змістової складової «Я – громадянин» на уроках із фінансової грамотності в початковій школі.

Список рекомендованої літератури до модуля I

1. Варецька О. В. Початки економіки. 4 клас : навчально-методичний посібник для вчителя. – Запоріжжя : Просвіта, 2006. – 136 с. // Економіка : зб. програм з економіки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 117 с.
2. Варецька О. В. Початок сучасної економіки : методичний посібник для вчителя. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 1 ч. – 100 с.
3. Варецька О. В. Початок сучасної економіки : методичний посібник для вчителя. – Запоріжжя : Просвіта, 2005. – 2 ч. : – 108 с.
4. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень). 11 клас / І. Ф. Радіонова. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 176 с.
5. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень), 11 клас / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. – Х. : Ранок, 2011. – 192 с.
6. Економіка (профільний рівень). 10 клас / І. Ф. Радіонова, В. В. Радченко. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 208 с.

7. Економіка : навч. посіб. для 10–11 кл. / за ред. З. Г. Ватаманюка, С. М. Панчишина. – К. : Либідь, 1999. – 384 с.
8. Економіка : навч. посіб. для учнів 10-х кл. середніх загально-освітніх шкіл / за ред. С. М. Панчишина. – Львів : Тріада плюс, 2008. – 460 с.

Модуль II

ФІНАНСОВА ОСВІТА НАСЕЛЕННЯ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Кількість годин – 8.

Мета модуля: розвиток професійних компетенцій слухачів курсів підвищення кваліфікації щодо впровадження фінансової освіти в загально-освітніх навчальних закладах.

Завдання модуля:

- надання економічних знань з окремих тем макроекономіки;
- систематизація знань щодо рівня фінансової грамотності населення в Україні та інших країнах світу;
- ознайомлення зі світовим досвідом підвищення фінансової обізнаності населення;
- змістовий і методичний огляд курсів економічного спрямування та курсу «Фінансова грамотність» щодо перспектив упровадження фінансової грамотності в загальноосвітніх навчальних закладах.

Зміст занять

2.1. Лекція (2 години). Макроекономічна нестабільність і державне регулювання.

Циклічність розвитку економічних процесів. Цикли ділової активності, їхні види. Фінансова теорія економічних циклів. Фінансові причини найглибших економічних криз XX і XXI століть.

Макроекономічна політика. Форми, методи та інструменти фінансового регулювання економіки. Грошово-кредитна політика держави.

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти структурно-логічну схему «Найглибші економічні кризи XX і XXI століть». Виокремити фінансові причини економічних криз.
2. Підібрати уривки з літературних творів, які можна використати на уроках із зазначеної теми.

Питання для самоконтролю

1. Назвати фази економічного циклу і дати їх характеристику.
2. Визначити причину циклічних коливань розвитку економіки.
3. Вказати причини економічної кризи в Україні.
4. Розкрити функції держави в регулюванні макроекономічних процесів.
5. Охарактеризувати основні інструменти державного регулювання економіки.

Теми випускних робіт і рефератів

1. Формування економічної відповідальності учнів початкової школи в педагогічній теорії та практиці.
2. Особливості економічного виховання учнів у педагогічній спадщині видатних вітчизняних педагогів XX століття.

Список рекомендованої літератури до модуля II

1. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень). 11 клас / І. Ф. Радіонова. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 176 с.
2. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень), 11 клас / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. – Х. : Ранок, 2011. – 192 с.
3. Економіка (профільний рівень). 10 клас / І. Ф. Радіонова, В. В. Радченко. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 208 с.
4. Економіка : навч. посіб. для 10–11 кл. / за ред. З. Г. Ватаманюка, С. М. Панчишина. – К. : Либідь, 1999. – 384 с.

5. Економіка : навч. посіб. для учнів 10-х кл. середніх загально-освітніх шкіл / за ред. С. М. Панчишина. – Львів : Тріада плюс, 2008. – 460 с.

2.2. Лекція «Фінансова грамотність як складова фінансової культури» (2 години).

Фінансова грамотність: термінологічний словник.

Сучасний рівень фінансової грамотності населення України. Синдром «змушеного споживача». Аналіз соціологічних досліджень щодо рівня фінансової грамотності населення в Україні: портрет споживача фінансових послуг.

Фінансова поведінка населення в інших країнах світу: результати опитування. Світовий досвід підвищення фінансової обізнаності населення.

Завдання для самостійної роботи

1. Використовуючи додаткові джерела інформації, доповнити *табл. 1* «Фінансова культура: термінологічний словник».

Таблиця 1

Фінансова культура: термінологічний словник

Автор і джерело	Тлумачення поняття
	Фінансова грамотність – це
Шон Мунді. Рекомендації щодо розробки національних стратегій з фінансової грамотності	знання, розуміння, навички та впевненість, які дозволяють особі приймати правильні фінансові рішення та діяти відповідно до конкретних обставин. Метою розвитку фінансової грамотності є вплив на поведінку людей, а не просто надання їм знань, умінь та навичок.
Т. О. Кізима. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії / Т. Кізима // Вісник ТНЕУ. – 2012. – № 2. – С. 64–71.	сукупність світоглядних позицій (установок), знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень.

Автор і джерело	Тлумачення поняття
Г. Ю. Кучерова [3]	певне вміння застосовувати фінансові знання та використовувати здобуті фінансові навички, щоб отримувати максимальну користь від управління власними фінансами та застосування фінансових послуг.
	Фінансова обізнаність – це
Г. Ю. Кучерова [3]	наявність у людини певного рівня фінансових знань та навичок, що формують відповідний рівень його компетентності з фінансових питань.
	Фінансова освіченість
Т. С. Смовженко	допомагає зрозуміти ключові фінансові поняття і використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати і заощадження для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі тощо.
Г. Ю. Кучерова [3]	характеризує наявність певного рівня здобутої фінансової освіти.

2. **Готуємо панорамний урок.** Працюючи у групах, розробити конспект уроку.

Група № 1. Тема «Що таке фінансова поведінка людини» (курс «Фінансова поведінка», 4 клас).

Група № 2. Тема «Фінансова поведінка у світі літературних героїв» (курс «Фінансова поведінка», 4 клас).

Питання для самоконтролю

1. Навести факти, що свідчать про низький рівень фінансової освіченості і культури населення в Україні.
2. Вказати причини низького рівня фінансової грамотності населення в Україні. У чому полягає синдром «змушеного споживача»?
3. «Намалювати» портрет українського споживача фінансових послуг.
4. Назвати зовнішні і внутрішні чинники, що впливають на формування фінансової культури населення України.

5. Узагальнити досвід розвитку фінансової грамотності населення в європейських країнах.
6. Охарактеризувати діяльність міжнародних організацій щодо дослідження рівня фінансової грамотності населення України.
7. Назвати основні завдання державної програми «Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки».
8. При Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку створено ініціативну групу, яка координує дії держави та ринку з підвищення фінансової грамотності громадян України. Назвати основні напрями її діяльності.
9. Розкрити роль Проекту USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP) у розвитку фінансової культури населення.

Теми випускних робіт і рефератів

1. Особливості формування фінансової грамотності населення у країнах Європи.
2. Особливості формування і розвитку грошової культури в Україні.
3. Фінансова грамотність як складова фінансової культури учнівської молоді.
4. Шляхи формування фінансової культури учнів початкової школи.

Теми проектів

1. Діти і гроші.
2. Підвалини благополуччя.

Список рекомендованої літератури

1. Бонд Р. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки / Р. Бонд, О. Куценко, Н. Лозинська // Проект USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP). – К., 2010. – Грудень. – 42 с.
2. Захаркіна Л. С. Підвищення рівня фінансової грамотності населення України / Л. С. Захаркіна, К. П. Катериніна // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 200–207.

3. Захист прав споживачів фінансових послуг: поінформовані та захищені споживачі – запорука підвищення довіри до фінансового сектору [Електронний ресурс] // Проект USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP). – 2009–2012. – 104 с. – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/download/legal_publication_jan2013_ua.pdf.
4. Корнівська В. О. Формування фінансової культури українського населення в контексті мінімізації ринкової асиметрії [Електронний ресурс] / В. О. Корнівська // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 4. – С. 117–126. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econprog_2011_4_13.pdf.
5. Кучерова Г. Ю. Шляхи розвитку фінансової культури населення [Електронний ресурс] / Г. Ю. Кучерова // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2013. – № 2. – С. 125–131. – (Сер. : Економіка і менеджмент). – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsuem_2013_2_18.pdf.
6. Ломачинська І. А. Фінансова грамотність як основа оптимізації фінансової поведінки в умовах глобальної трансформації [Електронний ресурс] / І. А. Ломачинська. – Режим доступу : http://onu.edu.ua/uk/science/sp/announcer_onu/economics/econom16_20.
7. Приходько Б. Стратегічні напрями підвищення рівня фінансової грамотності населення України / Б. Приходько // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 2. – С. 11–16.
8. Радзішевська Д. В. Підвищення фінансової грамотності населення України як один із пріоритетів державної політики на сучасному етапі [Електронний ресурс] / Д. В. Радзішевська. – Режим доступу : http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Radzishev_ska.pdf.
9. Шпак І. Фінансово безкультурні українці? [Електронний ресурс] / Інна Шпак // Економічна правда. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/03/3/274995>.

2.3. Лекційно-практичне заняття «Фінансова грамотність» у системі шкільної економічної освіти» (4 години).

Сучасний стан і проблеми шкільної економічної освіти.

Роль курсів за вибором економічного профілю у формуванні фінансової грамотності учнів.

Курс за вибором «Фінансова грамотність»: змістовий і методичний огляд; стан і перспективи впровадження.

Питання для самоконтролю

1. Назвати нормативні документи, що визначають розвиток шкільної економічної освіти.
2. Проаналізувати навчально-методичне забезпечення викладання курсу «Економіка» і курсів за вибором економічного профілю.
3. Охарактеризувати основні етапи впровадження економічних дисциплін в освітній процес загальноосвітніх навчальних закладів.
4. Назвати сучасні проблеми шкільної економічної освіти.
5. Довести доцільність упровадження курсів за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі.
6. Охарактеризувати структуру курсу за вибором «Фінансова грамотність».
7. Презентувати навчально-методичний комплекс курсу за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі.
8. Здійснити методичний огляд курсу за вибором «Фінансова грамотність».
9. Проаналізувати можливості реалізації у вашому навчальному закладі системного підходу до розвитку фінансової освіти та виховання.

Теми випускних робіт і рефератів

1. Історія становлення й розвитку шкільної економіки та методики її навчання.
2. Особливості шкільної економічної освіти в зарубіжних країнах.
3. Формування фінансових компетенцій у школярів у процесі вивчення економіки.
4. Міжпредметні зв'язки та їхня роль у формуванні системи економічних знань.

Теми проектів

1. «Прикольна» економіка.
2. Шкільний бізнес-клуб: плануємо майбутнє разом.

Список рекомендованої літератури

1. Варецька О. В. Взаємозв'язок духовного та економічного виховання учнів початкової школи / О. В. Варецька // Економіка в школах України. – 2005. – № 11. – С. 3–5.
2. Гладковський Р. В. Заходи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з упровадження курсу «Фінансова грамотність» / Р. В. Гладковський, Н. І. Забуга // Економіка в школах України. – Х. : Основа, 2013. – С. 3–5.
3. Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів (курси за вибором). – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – Ч. II. – 384 с.
4. Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. – К., 2010. – 64 с.
5. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень). 11 клас / І. Ф. Радіонова. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 176 с.
6. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень), 11 клас / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. – Х. : Ранок, 2011. – 192 с.
7. Економіка (профільний рівень). 10 клас / І. Ф. Радіонова, В. В. Радченко. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 208 с.
8. Економіка (профільний рівень). 11 клас / І. Ф. Радіонова, В. В. Радченко. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – 256 с.
9. Економіка (рівень профільний). 10 клас / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. – Х. : Ранок, 2011. – 288 с.
10. Економіка (рівень профільний). 11 клас / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. – Х. : Ранок, 2011. – 288 с.
11. Лелюк Ю. Економіка в початковій школі: необхідність та проблеми впровадження / Ю. Лелюк // Вісник ВУАВЕ. – 2004. – № 1. – С. 38–42.
12. Радченко В. Проблеми шкільної економічної освіти в Україні / В. Радченко, Ю. Бицюра // Школа. – 2014. – № 12. – С. 48–57.

13. Філончук З. В. «Фінансова грамотність» у загальноосвітніх навчальних закладах Херсонської області / З. В. Філончук // Економіка в школах України. – 2014. – № 10. – С. 6–11.
14. Фінансова грамотність : навч. посібник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : Фенікс, 2012. – 312 с.
15. Фінансова грамотність : навч. посібник для вчителя / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К., 2013. – 312 с.

Модуль III

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

Кількість годин – 8.

Мета модуля: розвиток економічної культури вчителів і мотивації до подальшої економічної самоосвіти.

Завдання модуля:

- установлення рівнів і параметрів характеристики економічної свідомості;
- вивчення психолого-педагогічних основ упровадження фінансової грамотності;
- з'ясування чинників, що впливають на економічну соціалізацію учнів.

Зміст занять

3.1. Лекційно-практичне заняття (4 години). Теоретико-методологічні засади економічної підготовки вчителя.

Економічна соціалізація особистості як процес засвоєння нею соціальних ролей в економіці. Економічні ролі особистості.

Економічна свідомість як результат відображення соціально-економічного та індивідуально-економічного буття. Рівні економічної

свідомості: буденно-практичний і теоретичний. Параметри характеристики економічної свідомості: ставлення до праці, до різних форм власності, до характеру управління економічними відносинами.

Економічний світогляд як найвища форма розвитку економічної свідомості. Економічна наука як концептуальна основа економічної свідомості.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначити особливості системи економічних цінностей, у межах якої здійснюється процес економічної соціалізації в сучасному суспільстві (накреслити схему).
2. Гроші розглядаються як найважливіший засіб соціалізації особистості на всіх вікових етапах її розвитку. Довести, що особливу роль, як фактор соціалізації, відіграють вони саме на етапі дитинства.

Питання для самоконтролю

1. Дати визначення поняттю «економічна соціалізація». Як впливає економічна соціалізація на загальний процес соціалізації особистості?
2. Розкрити зміст складових процесу економічної соціалізації (когнітивного, афективного і конативного компонентів).
3. Назвати рівні та параметри характеристики економічної свідомості.
4. Установити зв'язок між поняттями «економічна свідомість – економічний світогляд – економічна культура».

Теми випускних робіт і рефератів

1. Рольовий підхід до структурування економічних знань у шкільній економічній освіті.
2. Формування економічного світогляду учнів на уроках у початковій школі.

Список рекомендованої літератури

1. Варецька О. В. Духовно-економічне виховання молодших школярів на основі курсу «Початки економіки» : навчальна

- програма курсів підвищення кваліфікації вчителів початкових класів (інших спеціальностей, які викладають курс «Початки економіки») за очною формою / О. В. Варецька. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 80 с.
2. Воронцова Е. Соціалізація підлітків в учнівських колективах / Е. Воронцова // Практика управління закладом освіти. – 2010. – № 3. – С. 43–49.
 3. Диба Л. М. Проблеми формування економічної культури у сучасному національно-відроджувальному процесі / Л. М. Диба // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 3. – С. 224–227.
 4. Економічна соціалізація молоді : соціально-психологічний аспект / за заг. ред. В. В. Москаленко. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2008. – 336 с. – (Б-ка журн. «Соціальна психологія»).
 5. Єфременко Т. О. Рівень економічної культури пересічного громадянина України (за даними експертного опитування) / Т. О. Єфременко // Український соціум. – 2006. – № 1. – С. 88–96.
 6. Заброцький М. М. Основи вікової психології : навч. посіб. / М. М. Заброцький. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 112 с.
 7. Корнійчук О. Є. Еволюція формування економічного мислення / О. Є. Корнійчук // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 1. – С. 22–29.
 8. Кривега Л. Д. Ринковий світогляд: зміст і цінності [Електронний ресурс] / Л. Д. Кривега, К. В. Сухарева. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20101224/1_krivega.htm.
 9. Кузнецова Т. В. Основи економічної психології / Т. В. Кузнецова. – К. : Вид-во МАУП, 2006. – 140 с.
 10. Ложкін Г. В. Економічна психологія / Г. В. Ложкін, В. В. Спасенніков. – К. : Професіонал, 2007. – 400 с.
 11. Муханова О. О. Формування життєвої компетентності молодших школярів через розвиток економічного мислення / О. О. Муханова // Економіка в школах України. – 2006. – № 3. – С. 36–42.

12. Пасічник Н. Формування економічної культури школярів як умова розвитку цивілізованих ринкових відносин / Н. Пасічник // Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 45–47.
13. Самсин А. И. Основы философии экономики : учеб. пособ. для вузов / А. И. Самсин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 271 с.

3.2. Лекція «Психолого-педагогічні засади впровадження фінансової грамотності» (4 години).

Психологічні аспекти фінансової освіти учнів: психологічний аналіз феномену фінансової грамотності.

Психологічні чинники виховання фінансової культури дитини. Психологічні аспекти фінансової соціалізації дитини: кишенькові гроші; гроші як плата за навчання; гроші як відступні; гроші як плата за домашні справи. Роль сім'ї у фінансовому вихованні учнів початкової школи.

Педагогічні основи фінансової грамотності та виховання. Дослідження явища фінансової культури в педагогіці.

Питання для самоконтролю

1. Як розглядаються гроші з погляду психології?
2. Назвати чинники, що впливають на «грошову» поведінку і ставлення до грошей.
3. Назвати класичні підходи психології до розвитку психологічних досліджень феномену грошей.
4. Узагальнити психологічні чинники виховання фінансової культури дитини.
5. Розкрити психологічні аспекти фінансової соціалізації дитини.
6. З чим у вас асоціюється поняття «гроші»?
7. Розкрити роль сім'ї у фінансовому вихованні школярів.
8. Представити погляди А. С. Макаренка і В. А. Сухомлинського на економічне виховання учнів.
9. Як трактують сучасні педагогічні теорії проблему «діти – гроші»?
10. Назвати періоди в економічній соціалізації дітей та учнівської молоді.

Теми випускних робіт і рефератів

1. Ставлення до грошей та особливості грошової поведінки дитини.
2. Сучасні дослідження явища фінансової культури в педагогіці
3. Методика підготовки і проведення фінансового тижня у школі.
4. Роль сім'ї у фінансовому вихованні школярів.

Теми проектів

1. Сімейна фінансова ігротека.
2. Кишенькові гроші: «за» і «проти».

Список рекомендованої літератури

1. Биденко С. Финансовые истории для подростков [Электронный ресурс] / С. Биденко, И. Золотаревич // Казка. – 2012. – 128 с. – (Серия «Бизнес-школа «Детки-монетки»). – Режим доступа : <http://www.detki-monetki.biz/?p=2695>.
2. Діти і гроші: як у світі дають на кишенькові витрати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsmarket.com.ua/2012/01/diti-i-groshi-yak-u-sviti-dayut-na-kishenkovyi-vitrati>.
3. Кузнецова Т. В. Основы економічної психології / Т. В. Кузнецова. – К. : МАУП, 2006. – 140 с.
4. Ложкін Г. В. Економічна психологія / Г. В. Ложкін, В. В. Спасенніков. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 400 с.
5. Матвеев С. О. Економічна соціологія : підручник / С. О. Матвеев, Л. І. Лясота. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 184 с.
6. Орел В. В. Формування економічної свідомості і ставлення до грошей у процесі соціалізації особистості [Електронний ресурс] / В. В. Орел, Л. О. Рябченко // Пробл. інж.-пед. освіти. – 2007. – № 16. – С. 376–382. – Режим доступу : <http://gagago.ru/v-ryabchenko-l-o-formuvannya-ekonomichnoyi-svidomosti-i-st.html>.
7. Парходько Г. Ю. Психолого-педагогічні проблеми виховання фінансової культури дітей [Електронний ресурс] / Г. Ю. Парходько. – Черкаси, 2010. – 97 с. – Режим доступу : ipro.com.ua/attachments/article/173/психолого-педагогічні_проблеми.pdf.
8. Смолінська О. Діти і гроші / О. Смолінська // Школа. – 2014. – № 9. – С. 21–31.

9. Туріщева Л. В. Психологічні аспекти фінансової грамоти для школярів / Л. В. Туріщева // Класному керівнику. – 2011. – № 5. – С. 16–18.
10. Формування економічного мислення молодших школярів. Методичні знахідки вчителів початкових класів з поглибленим вивченням основ економіки / упорядники : О. В. Палига, М. В. Джус. – Тернопіль : Мандрівець, 2006. – 136 с.
11. Шкребець М. С. Особливості формування і розвитку грошової культури в Україні [Електронний ресурс] / М. С. Шкребець // Збірка наукових праць Харківських соціологічних читань. – 2008. – Режим доступу : http://www.sociology.kharkov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=65&Itemid=51.
12. Шкребець М. С. Вплив грошової культури на рівень консолідації українського суспільства [Електронний ресурс] / М. С. Шкребець, С. М. Шкребець // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2010. – № 889. – С. 133–137. – Режим доступу : <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4991/2/Shkrebc1.pdf>.

Модуль IV

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ КУРСУ ЗА ВИБОРОМ «ФІНАНSOVA ГРАМОТНІСТЬ» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Кількість годин – 14.

Мета модуля: розвиток професійних компетенцій слухачів курсів підвищення кваліфікації щодо методики викладання курсу за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі.

Завдання модуля:

- систематизація знань із курсу «Фінансова грамотність»;
- визначення ефективних методів і прийомів упровадження фінансової грамотності в початковій школі;
- створення методичних розробок і сценаріїв заходів із фінансової освіти і виховання;

- розвиток здатності слухачів до самонавчання, самооцінювання та самовдосконалення.

4.1. Лекційно-практичне заняття «Фундаментальні економічні категорії в курсі за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі (4 години).

Лекція «Фундаментальні економічні категорії у курсі за вибором "Фінансова грамотність" у початковій школі» **(2 години).**

Практичні заняття (2 години). Практична робота 1. Установлення наступності у вивченні фундаментальних економічних категорій у курсі «Фінансова грамотність» у початковій школі.

Мета і основні завдання роботи

1. Визначити фундаментальні економічні категорії в курсі за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі.
2. Створити спільний предметний покажчик «Фундаментальні економічні категорії початкової шкільної фінансової освіти».
3. Розробити спільний термінологічний довідник.

Практична робота 2. Від теми «Гроші, звідки вони беруться» (курс «Фінансова абетка», 2 клас) до теми «Гроші як об'єднувальна ланка господарської діяльності» (курс «Фінансова арифметика», 3 клас): методика вивчення економічної категорії «гроші» у початковій школі.

Мета і основні завдання роботи

1. Проаналізувати зміст зазначених тем у програмах курсу «Фінансова грамотність».
2. Установити підходи до визначення навчальних досягнень учнів при вивченні цього матеріалу.
3. Розробити (або проаналізувати) конспекти уроків із зазначених тем.
4. Зробити висновки щодо наступності у викладанні курсу «Фінансова грамотність» у початковій школі.

Питання для самоконтролю

1. Розкрити зміст фундаментальних економічних понять, які властиві будь-якій економіці. Визначте серед них ті, що властиві фінансовій сфері.
2. Назвати основні види фінансових послуг.
3. Розкрити методичні аспекти вивчення економічної категорії «гроші» у початковій школі.
4. Запропонувати власну методику реалізації інтегративного підходу до вивчення зазначених тем.

Теми проектів

1. Економічна абетка вчителя.
2. Для чого потрібні гроші?

Список використаної літератури

1. Довгопол Г. Як викладати економіку малюкам / Г. Довгопол, Л. Крупська // Географія та основи економіки в школі. – 1997. – № 2. – С. 30–32.
2. Економіка. Програми курсів за вибором та факультативів. – К., 2010. – 64 с.
3. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень). 11 клас / І. Ф. Радіонова. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 176 с.
4. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень), 11 клас / Л. П. Крупська, І. Є. Тимченко, Т. І. Чорна. – Х. : Ранок, 2011. – 192 с.
5. Збірник програм з економіки / укладачі : Р. В. Гладковський, Н. І. Забуга // Економіка в школах України. – 2013. – № 3 : Спец-вип. – 93 с.
6. Ковальчук Г. Економічна освіта: організація навчальної діяльності молодших школярів / Г. Ковальчук // Географія та основи економіки в школі. – 2001. – № 3. – С. 38–40.
7. Пономаренко Л. В. Економічні цікавинки для молодших школярів / Л. В. Пономаренко. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 176 с.
8. Ратушняк О. М. Через казку та гру до молодших школярів / О. М. Ратушняк // Економіка в школах України. – 2005. – № 1. – С. 14–16.

9. Рибаків С.М. Система уроків з економіки для початкової школи / С. М. Рибаків // Економіка в школах України. – 2005. – № 10. – С. 8–15.
10. Синя І. Економіка у початковій школі: урок з теми «Історія виникнення грошей. Історичні форми грошей» / І. Синя // Вісник ВУАВЕ. – 2004. – № 4. – С. 31–35.
11. Фінансова грамотність : навч. посібник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : Фенікс, 2012. – 312 с.
12. Фінансова грамотність : навч. посібник для вчителя / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К., 2013. – 312 с.

4.2. Лекційно-практичне заняття «Я – громадянин» «Змістова складова курсу «Фінансова абетка» (2 клас) і «Я в державі» курсу «Фінансова поведінка» (4 клас)» (4 години).

Лекція «Змістова складова «Я – громадянин» курсу «Фінансова абетка» (2 клас) і «Я в державі» курсу «Фінансова поведінка» (4 клас) (2 години).

Фінансові установи. Правила спілкування і поведінки у фінансових установах. Податки і податкова освіченість.

Практична робота 3. Методика розв’язування фінансових задач у курсі «Фінансова арифметика» (3 клас) (2 години).

Мета і основні завдання роботи

1. Проаналізувати систему фінансових задач курсу «Фінансова арифметика» (3 клас).
2. Обрати типові задачі та розв’язати їх.
3. Розробити методичні рекомендації щодо розв’язування фінансових задач.

Питання для самоконтролю

1. Оцінити значення банківської системи в житті сучасної людини.
2. Проаналізувати інформацію про фінансові послуги різних банків.
3. Охарактеризувати джерела банківського прибутку.
4. Довести вигідність кредиту і можливості людини щодо його погашення в конкретній банківській установі.

5. Проаналізувати зміст складової «Я – громадянин» курсу «Фінансова абетка».

Завдання для самостійної роботи

1. Підібрати 2–3 приклади типових фінансових задач (3 клас).
Заповнити *табл. 2*.

Таблиця 2

Типові фінансові задачі в курсі «Фінансова арифметика»

№	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів <i>Учень / учениця</i>	Типові задачі (приклади)
1.	Визначає кількість певних частин у цілому на прикладах господарської діяльності	
2.	Розв’язує нерівності способом добору	
3.	Розраховує величини периметра геометричних фігур на прикладі земельних ділянок	
4.	Розраховує масу вантажів і кількість пасажирів при перевезеннях	
5.	Визначає відрізки автошляхів, висоту польоту, швидкість перевезення	
6.	Розраховує та порівнює величини доходу	
7.	Проводить прості розрахунки і записує розв’язок задач із поясненням на визначення розміру заробітної плати	
8.	Визначає розмір прибутку підприємця. Зіставляє розмір прибутку і витрат	
9.	Здійснює прості дії з іменованими числами на прикладах купівлі і продажу товарів	
10.	Перетворює більші одиниці вартості на менші і навпаки	
11.	Розв’язує прості та складні задачі про гроші	

3. Розробити методичні рекомендації щодо проведення уроків з теми «Я і мої перемоги» курсу «Фінансова абетка» (2 клас).
4. **Фінансова абетка.** Створити сторінку «Меценатство і благодійність».
5. Підготувати есе на тему «Що таке багатство», «Як стати успішною людиною», «Фінансова грамотність – основа добробуту сім’ї».

6. Внести до методичного poradnika вчителя рекомендації щодо методики проведення уроків з курсу «Фінансова абетка» (2 клас).

Теми проектів

1. Абетка власної фінансової безпеки.
2. «Сімейний» гаманець.

Список рекомендованої літератури

1. Варецька О. В. Авторські розробки уроків для молодших школярів / О. Варецька // Економіка в школах України. – 2006. – № 8. – С. 23–26.
2. Десять важливих ідей з власних фінансів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/download/finlit_workshop_sep22_2014_lorus_mod1.pdf.
3. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень). 11 клас / І. Ф. Радіонова. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 176 с.
4. Сироїжко С. Економічне виховання та початки математики / С. Сироїжко // Відкритий урок. – 2011. – № 3. – С. 31–32.
5. Соценко Т. М. Чого хочуть клієнти? / Т. М. Соценко, З. В. Філончук // Економіка в школах України. – 2008. – № 4. – С. 9–16.
6. Фінансова грамотність: навч. посібник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : Фенікс, 2012. – 312 с.
7. Фінансова грамотність: навч. посібник для вчителя / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К., 2013. – 312 с.

4.3. Лекційно-практичне заняття «Споживач як основний суб'єкт сучасної економіки. Методика вивчення тем змістової лінії «Я – споживач» у початковій школі (4 години) .

Лекція «Методика вивчення тем змістової лінії «Я – споживач» у початковій школі (2 години).

Розділ «Я – споживач» у курсі «Фінансова абетка» (2 клас). Фінансові розрахунки в розділі «Споживання використання товарів» (3 клас). Поведінка споживача в розділі «Я і навколишнє середовище» (4 клас).

Методика вивчення тем змістової лінії «Я – споживач» у початковій школі.

Практична робота 5. Визначаємо чинники, що впливають на поведінку споживача фінансових послуг (2 години).

Мета і основні завдання роботи

1. Проаналізувати місцевий ринок фінансових послуг.
2. Визначити алгоритм самозахисту споживача. Сформулювати поради споживачам.

Питання для самоконтролю

1. Назвати основні види фінансових послуг.
2. Прокоментувати особливості надання фінансових послуг різними фінансово-кредитними установами.
3. Оцінити роль різних форм заощаджень у власному житті.

Теми проектів

1. Обираємо страхове покриття.
2. У світі фінансових послуг.

Список рекомендованої літератури

1. Закон України «Про захист прав споживачів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
2. Захист прав споживачів фінансових послуг: поінформовані та захищені споживачі – запорука підвищення довіри до фінансового сектору [Електронний ресурс] // Проект USAID «Розвиток фінансового сектору» (FINREP). – 2009–2012. – 104 с. – Режим доступу : http://www.finrep.kiev.ua/download/legal_publication_jan2013_ua.pdf.
3. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень). 11 клас / І. Ф. Радіонова. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 176 с.
4. Основи споживчих знань : навч.-метод. посіб. для загальноосв. навч. закл. : 1–12 кл. / [Гільберг Т. Г., Довгань А. І., Капіруліна С. Л. та ін.] ; за заг. ред. Н. В. Бєскової, А. С. Єрохіної, К. О. Максименко, О. В. Овчарук. – К. : Навч. книга, 2008. – 816 с.

5. Справа життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://r-invest.com.ua/files/docs/Jupiter/12x12_ukr-2.pdf.
6. Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012–2017 роки : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 867-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80#n8>.
7. Фінансова грамотність : навч. посібник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : Фенікс, 2012. – 312 с.
8. Фінансова грамотність: навч. посібник для вчителя / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К., 2013. – 312 с.

4.4. Практичне заняття. Змістова складова «Господарська діяльність людини» у курсах предмета «Фінансова грамотність» у початковій школі (2 години).

Види господарської діяльності. Поняття виробництва. Особливості окремих галузей виробництва. Продуктивність праці.

Успішні люди України.

Питання для самоконтролю

1. Скласти термінологічний словник до теми на основі понятійного апарату зазначеної теми курсу «Фінансова арифметика».
2. Побудувати схему «Види виробництва».
3. Розробити 5–6 слайдів для презентації «Успішні люди України».
4. Розкрити змістові аспекти складової «Господарська діяльність людини» у курсі «Фінансова арифметика».

Завдання для самостійної роботи

1. **Фінансова абетка.** Створити сторінки «Економія і збереження як форми заощаджень» та «Доходи і витрати в господарстві».
2. Внести до методичного порадилика вчителя рекомендації щодо методики проведення уроків з курсу «Фінансова арифметика» (3 клас).

Список рекомендованої літератури

1. Економіка для учнів 10-х кл. середніх загальноосвітніх шкіл : навч. посібник / за ред. С. М. Панчишина. – Львів : «Тріада плюс», 2008. – 460 с.
2. Короденко М. Підвалини благополуччя [Електронний ресурс] / М. Короденко // Освіта України. – 2012. – № 37. – Режим доступу : <http://pedpresa.com.ua/blog/19364-pidvalyny-blahopoluchchya.html>.
3. Пилипенко В. Є. Людина в ринковому суспільстві: орієнтації, поведінка, культура / В. Є. Пилипенко. – К. : ПЦ «Фоліант», 2005. – 224 с.
4. Сисоєнко Н. А. Прикольна економіка / Н. А. Сисоєнко, З. В. Філончук // Географія та основи економіки. – 2011. – № 1. – С. 28–31.
5. Фінансова грамотність : навч. посібник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : Фенікс, 2012. – 312 с.
6. Фінансова грамотність : навч. посібник для вчителя / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К., 2013. – 312 с.

Модуль V

ДІАГНОСТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ МОДУЛЬ

Кількість годин – 10.

Мета модуля: виявлення освітніх потреб слухачів, діагностика набутих ними знань і вмінь за навчальними модулями спецкурсу; аналіз наявного досвіду в розв'язанні проблем формування фінансової культури і поведінки учнів.

Завдання модуля:

- установлення рівня фінансової грамотності вчителів і формування мотиваційного компоненту щодо її підвищення;
- систематизація знань зі спецкурсу «Фінансова грамотність» у початковій школі;
- порівняння результатів вхідного і вихідного тестування;

- підбиття результатів навчальних досягнень слухачів.

Зміст занять

5.1. Вхідне діагностування (2 години).

Вхідне діагностування проводять на першому занятті цього модуля, воно передбачає встановлення рівня економічної та професійної підготовки вчителя, усвідомлення характеру власних прогалин у фінансових знаннях.

Тест на встановлення рівня фінансової обізнаності «Чи я є освіченим споживачем фінансових послуг?» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/structure/finedu/tests_ua.php.

Тест на встановлення рівня знань з фінансової математики «Перевірте свої фінансові знання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/structure/finedu/tests_ua.php.

Тест на визначення рівня економічних знань та здатності до економічного аналізу (за когнітивно-професійною складовою готовності до формування економічної культури учнів).

5.2. Захист творчих робіт (4 години).

Форми творчих робіт:

- панорамний урок – своєрідний панорамний огляд системи уроків курсу «Фінансова грамотність», у якому беруть участь кілька педагогів, які взаємно доповнюють один одного, визначають найбільш ефективні методи і прийоми роботи з учнями;
- методичний poradnik учителя – збірка методичних рекомендацій щодо впровадження курсу «Фінансова грамотність» у початковій школі.

5.3. Контрольне тестування (2 години)

Контрольне тестування щодо визначення рівня теоретичної та методичної підготовки вчителя до впровадження курсу «Фінансова грамотність» у початковій школі.

5.4. Вихідне діагностування (2 години).

Вихідне діагностування проводять на останньому занятті спецкурсу, воно передбачає встановлення рівня економічної та професійної підготовки вчителя до впровадження курсу «Фінансова грамотність», порівняння його результатів із вхідним діагностуванням.

Тест на встановлення рівня фінансової обізнаності «Чи я є освіченим споживачем фінансових послуг?» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/structure/finedu/tests_ua.php.

Тест на встановлення рівня знань з фінансової математики «Перевірте свої фінансові знання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/structure/finedu/tests_ua.php.

Навчальні результати слухачів визначаються на основі: виконання практичних робіт, участі в семінарських заняттях, підсумкового тестового контролю, захисту індивідуальних творчих робіт.

VI. Самостійна робота (24 години)

Мета: шляхом самоосвіти розширити знання з питань компетентнісного підходу до впровадження фінансової грамотності в початковій школі.

Завдання:

- опрацювати рекомендовані джерела інформації;
- виокремити питання, які потребують додаткової консультації;
- виконати рекомендовані практичні роботи і завдання, спрямовані на набуття вмінь і навичок компетентного розв'язання проблем щодо впровадження курсу за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі.

Пропонуємо орієнтовний розподіл годин самостійної роботи (табл. 3).

Таблиця 3

**Орієнтовний розподіл годин самостійної роботи
спецкурсу «Фінансова грамотність»**

Модуль І. Економічна теорія як концептуальна основа фінансової культури				Самостійна робота	
<i>Навчально-тематичний план</i>	<i>Лекції</i>	<i>Практ. заняття</i>	<i>Всього годин</i>	<i>Види самостійних робіт</i>	<i>Годин</i>
1.1. Вступ до економічної теорії	4		4	Основні права і обов'язки споживача в Законі України «Про захист прав споживачів» (аналіз періодичних видань щодо дотримання Закону України «Про захист прав споживачів»). Готуємо панорамний урок. Розробка конспекту уроку з теми «Споживач – ”король” ринку» (курс «Фінансова абетка» (2 клас).	2
Модуль ІІ. Фінансова освіта населення як чинник економічної стабільності				Самостійна робота	
2.2. Фінансова грамотність як складова фінансової культури	2		2	Готуємо панорамний урок. <i>Група № 1. Розробка конспекту уроку з теми «Що таке фінансова поведінка людини» (курс «Фінансова поведінка», 4 клас).</i>	2

				Група № 2. Розробка конспекту уроку з теми «Фінансова поведінка у світі літературних героїв» (курс «Фінансова поведінка», 4 клас).	
--	--	--	--	---	--

Продовження табл. 3

Навчально-тематичний план	Лекції	Практ. заняття	Всього годин	Види самостійних робіт	Годин
Модуль IV. Методика викладання курсів за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі				Самостійна робота	
4.2.Змістова складова «Я – громадянин» курсу «Фінансова абетка» (2 клас) і «Я в державі» курсу «Фінансова поведінка» (4 клас). Практична робота 3. Методика розв’язування фінансових задач у курсі «Фінансова арифметика» (3 клас)	2	2	4	Фінансова абетка. Сторінка «Меценатство і благодійність».	2
				Практична робота 4. Економічні роздуми на тему «Що таке багатство», «Як стати успішною людиною», «Фінансова грамотність – основа добробуту сім’ї».	2
				Методичний порадник учителя курсу «Фінансова грамотність» (початкова школа). Методика проведення уроків з теми «Я і мої перемоги» курсу «Фінансова абетка» (2 клас).	2
4.4. Змістова складова «Господарська діяльність людини» у курсі «Фінансова грамотність» у початковій школі. Успішні люди України.	2	2	4	Фінансова абетка. Сторінка «Економія і збереження як форми заощаджень». Сторінка «Доходи і витрати в господарстві». Методичний порадник учителя	4

				курсу «Фінансова грамотність» (початкова школа). Методика проведення уроків з теми «Розподіл і доходи в господарстві» курсу «Фінансова арифметика» (3 клас).	
--	--	--	--	--	--

Закінчення табл. 3

<i>Навчально-тематичний план</i>	<i>Лекції</i>	<i>Практ. заняття</i>	<i>Всього годин</i>	<i>Види самостійних робіт</i>	<i>Годин</i>
Модуль IV. Методика викладання курсу за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі				Методичний поради́ник учителя курсу «Фінансова грамотність» (початкова школа). Готуємо панорамний урок у початковій школі. Методика проведення уроків з курсу «Фінансова абетка» (2 клас). Методика проведення уроків з курсу «Фінансова арифметика» (3 клас). Методика проведення уроків з курсу «Фінансова поведінка» (4 клас). Розробка конспектів уроків (у малих групах або індивідуально)	6
				Підготовка залікової творчої роботи	4
<i>Усього годин самостійної роботи</i>					24

Навчальне видання

ФІЛОНЧУК Зоя Володимирівна, РЯБОВА Олена Борисівна,
ЧАСНІКОВА Олена Володимирівна, РИСІН Віталій Васильович,
ДОВГАНЬ Андрій Іванович, ХМЕЛЯРЧУК Марія Ігорівна

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

**Навчальна програма
спецкурсу
для слухачів курсів підвищення кваліфікації**

Підписано до друку 26.06.2015. Формат 60 × 84¹/₁₆.
Обл.-вид. арк. 2,0. Умовн. друк. арк. 2,6. Зам. № 1349.

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».
04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.

Свідectво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5033 від 29.12.2015.

